

מחקרי גבעה

שנתון המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון תשע"ט

כרך 1

עורכים:

פרופ' משה צפור
פרופ' אהרן מונדשיין
ד"ר אליסיה גרינבנק

מועצת המערכת:

פרופ' מיכאל אביעוז
פרופ' בנימין בר-תקווה
פרופ' אורציון ברתנא
הרב פרופ' שלמה זלמן הבלין
פרופ' שמיר יונה
פרופ' אהרן ממן
פרופ' אסתר עדי-יפה
פרופ' ישראל ריץ'
פרופ' אביגדור שנאן

עריכה לשונית

עברית: אודי לוינגר
אנגלית: יאיר האס

מזכירת המערכת: בת-שבע הרוש
עיצוב והפקה: צופית צחי

© כל הזכויות שמורות

תשע"ט 2019
ISSN 2664-553X

המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון
ד"ר אבטח 79239, טל' 08-8511900
דוא"ל givaa@macam.ac.il
אתר המכללה www.washington.ac.il

תוכן

5	דבר ראש המכללה
9	דבר המערכת
13	רשימת כותבי המאמרים

שער ראשון | מקרא ופרשנותו

17	חוקי השמיטה בתורה בראי תרגום השבעים	משה צפור
37	מרד אהוד בן גרא ומציאותו של הר אפרים בעבר הירדן המזרחי	גבריאל ברזילי
51	"אם את עושה דל"ת רי"ש - מחריב את כל העולם" הערות לנוסחו של עמוס ה, יא ולפרשנות הערבית-היהודית עליו	יאיר צורן
55	'מושך עצמו ואחר עמו' בפירושו של הרב יוסף חיון	יוחנן קאפח

שער שני | חינוך

71	מה בין מנהיגות בצבא למנהיגות בהוראה	אליסיה גרינבנק ואיריס טמסוט
81	הערכת הקבוצה במעבדת המדעים בבית הספר	אילה רביב ואסתר אפללו
103	"ללכת עם האמת הפנימית שלי" סיפורי חיים של גננות - אשנב לתהליכי הבניית זהות מקצועית	ליאת מירב
137	תוקפנות בגן הילדים הברלי מגדר ומגזר	רינת כספי

שער שלישי | מוזיקה, ספרות ואמנות

155	האידיאות של בית המלוכה האירופאי באורטוריות העוסקות בבית המלוכה התנ"כי	אפרת בוכריס
185	קריאה סטרוקטורלית בשירתו המיתית של ק.א. ברתיני	רבקה קרוש
201	שימוש בחומרים תיעודיים באמנות עכשווית המתמודדת עם השואה (2005-2015)	רחלי ברגר
219	מהטלאי הצהוב אל הרגל: מסע אמנותי בין כוכבים וסמלים ביצירתה של האמנית סבינה סער	לאה מזור

שער רביעי | חינוך גופני ובריאות

239	קפיצה לגובה בסגנון מספרת	מירי שחף
263	גורמים ומניעה של טביעת ילדים ובני נוער במדינת ישראל / מאמר דעה	סיגלית אבוהצירא ודניאל מורן
277	היפגעות ילדים בישראל: השוואה בין ילדים ערבים ויהודים / מאמר דעה	סהאם אבו עביד ודניאל מורן

מחברי המאמרים

סיגל אבוחצירא

סטודנטית לתואר שלישי, בית הספר למדעי הבריאות, אוניברסיטת אריאל
sigal00000@gmail.com

סהאם אבו עביד

סטודנטית לתואר שלישי, בית הספר למדעי הבריאות, אוניברסיטת אריאל
sehamm1992@gmail.com

פרופ' אסתר אפללו

חוג למדעים וראשת רשות המחקר במכללת חמדת הדרום
ester@hemdat.ac.il

ד"ר אפרת בוכריס

חוג לתנ"ך והחוג לחינוך, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
efratb@neto.net.il

ד"ר רחלי ברגר

חוג לאומנות, המכללה האקדמית לחינוך תלפיות; עמיתת שפיגל, המכון לחקר השואה ע"ש פינקלר, אוניברסיטת בר אילן; החוג לחינוך, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
berger.rach1@gmail.com

ד"ר גבריאל ברזילי

חוג לתנ"ך, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון ומרכז יעקב הרצוג ללימודי יהדות
barzilg@gmail.com

ד"ר אליסיה גרינבנק

ראשת החוג לחינוך מיוחד, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון; החוג לחינוך וחברה והתוכנית לתואר השני בייעוץ ארגוני למוסדות חינוך, הקריה האקדמית אונו
alicia2@netvision.net.il

איריס טמסוט

מפתחת תוכניות בחינוך הפורמלי והבלתי פורמלי, משרד החינוך
iris20081@walla.com

ד"ר רינת כספי

ראשת החוג לגיל הרך, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
rinatc10@gmail.com

פרופ' דניאל מורן

פרופסור מן המניין, המחלקה לניהול מערכות בריאות, אוניברסיטת אריאל
dani.moran@sheba.health.gov.il

ד"ר לאה מזור

חוג למקרא, האוניברסיטה העברית בירושלים
mazor.lea@gmail.com

ד"ר לiat מירב

חוג לגיל הרך, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
liatmayrav@gmail.com

יאיר צורן

חוקר פרשנות המקרא הערבית-יהודית בימי הביניים
zorantirgumim@gmail.com

פרופ' משה צפור

פרופסור מן המניין (בדימוס) במחלקה לתנ"ך, אוניברסיטת בר אילן; ראש החוג לתנ"ך
וראש התוכנית לתואר שני בתנ"ך במכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
moshezi1934@gmail.com

ד"ר יוחנן קאפח

חוג לתנ"ך, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון; דיקן הסטודנטים, מכללת
אורות ישראל
ykapah@gmail.com

ד"ר רבקה קדוש

חוג לספרות, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
rivkkad@gmail.com

ד"ר אילה רביב

חוג למדעים, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון ומכללת חמדת הדרום
ayalaraviv1@gmail.com

ד"ר מירי שחף

חוג לחינוך גופני, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
mirile@washingtton.ac.il

חוקי השמיטה בתורה בראי תרגום השבעים

משה צפור

נר זיכרון לרעייתי עדינה, נלב"ע א' באדר תשע"ז
ולבתנו ורד טל, נלב"ע ט"ו בשבט תשס"ח

תקציר

המאמר מציג את דרך הבנתו של היהודי ההלניסטי, שהתנ"ך שלו היה תרגום השבעים היווני (=תה"ש) את חוק השמיטה. ההנחה היא שתרגום השבעים נעשה בידי יהודים ולצורך יהודים; רק בדרך זו אפשר להבין את השימוש שעושה המתרגם ליוונית, במונחים שהקורא הלא-יהודי אינו עשוי להבין. בפרקים הנדונים כאן יש מונחים עבריים וביטויים שאינם קלים לתרגום. המתרגם מתמודד איתם בדרכים שונות, ולא אחת עוקף את מה שנמצא בנוסח העברי. בכמה מקומות משתקף נוסח עברי שונה מן הנמצא בידינו. המאמר כולל את תה"ש שתרגמתי לעברית מודרנית, ביאור הכולל גם השוואה לתרגומים קדומים אחרים ולספרות חז"ל, וכן הצעת שחזור של המצע העברי שהיה לנגד עיני המתרגם והבלטה של מקומות שבהם הוא שונה מנוסח המסורה, על פי כתב-יד לנינגרד B19^A. המאמר אמנם עוסק בעיקר בחוק השמיטה בויקרא כה, אך לצורך השוואה נגענו גם במקומות אחרים שבהם נזכרת השמיטה. השוואות אלה מסייעות להבין את דרך עבודתו של המתרגם מחד ואת התגבשות מסורות פרשניות ותרגומיות מאידך.

תאריכים: תרגום השבעים, שמיטה, יובל, שב"ת, שבת שבתון

דברי מבוא

המאמר, רקעו ותוכנו. המאמר הוא המשך של מאמריו, צפור, "מבוא", עמ' 13–23; "תה"ש, ויקרא"¹, וכן של פרק המבוא בספרי, **השבועים לבראשית**, עמ' 9–51, ושל מאמריו האחרים העוסקים בתרגום השבועים לפרקים אחרים של ספר ויקרא (נזכרים ב"מבוא", בעמ' 15 ובהערות).

מטרתנו כאן היא להציג את דרך הבנתו של היהודי ההלניסטי (שהתנ"ך שלו היה תרגום השבועים היווני) את חוק השמיטה.² המאמר עוסק בעיקר בחוק השמיטה בויקרא כה, אך נגענו גם במקומות אחרים שבהם נזכרת השמיטה, לצורך השוואה. השוואות אלה מסייעות להבין את דרך עבודתו של המתרגם מחד ואת התגבשות מסורות פרשניות ותרגומיות מאידך.

וכאן יש להקדים:

(א) המושג 'שמיטה' (בהקשר של השנה השביעית) משמש במקרא לשני עניינים: א. שביתת הארץ; ב. שמיטת חובות (רק בדברים טו).

(ב) קיימים שני לשונות ביחס למושג הזה – השורש שמ"ט והשורש שב"ת (הפועל ושמות העצם 'שבת' ו'שבתון'), כפי שיפורט להלן: בכל יחידה ספרותית העוסקת בשמיטה מופיע רק אחד משני השורשים הללו. יש לקחת בחשבון שהשורש שב"ת מתייחס גם ליום השביעי בשבוע. כל הנתונים הללו עשויים לעצב את דרכי הפתרון שנוקטים מתרגמים למתן ביטוי נאות לטקסט בכלל ולכל מילה בתוכו. וכפי שנראה להלן, גם המושג 'ובל' – שאמנם הוא אינו הנושא של המאמר – עשוי להיכנס במערכת השיקולים של מתרגם כשהוא בוחר לו דרך למסירת הדברים בלשונו שלו.

(ג) לצורך המאמר הזה נבדקו התרגומים דלהלן של תה"ש ללשון מודרנית:

לאנגלית (ראו: צפור, **השבועים לבראשית**, עמ' 38–39) –

א. תומסון-מוזס, 1844; זהו תרגום חופשי; נעשה לפני כ-200 שנה ונערך מחדש.

ב. ברנטון 1844 (1944); בטורים מקבילים מובאים הנוסח היווני על פי כתב-יד-

ותיקן (B) ותרגום מדויק למדי לאנגלית.

ג. פיטרסמה ורייט, 2007 (NETS). תרגום ספר ויקרא נעשה בידי ביכנר (עמ' 22.

1 ראו המפתח הביבליוגרפי בסוף המאמר. הקיצורים המשמשים במאמר: ולג' = וולגטה; יוס' = יוסף בן מתתיהו; נה"מ = נוסח המסורה; ס' = הפשיטתא, התרגום הסורי; סימ' = סימכוס; שומ' = החומש השומרוני; ת"א = תרגום אונקלוס; עק' = עקילס; תאוד' = תאודוטיון; תה"ש = תרגום השבעים; ת"י = התרגום הארמי לתורה המיוחס ליונתן.

2 אני נוטה לדעה שתרגום השבעים נעשה בידי יהודים ולצורך יהודים; רק בדרך זו אפשר להבין את השימוש במונחים שהקורא הלא יהודי אינו עשוי להבין; ראו: טוב, **השימוש בשבעים**, עמ' 183–187; צפור, **השבועים לבראשית**, עמ' 11, 22.

New (106–82). התרגום נוקט את לשונו של התרגום לאנגלית של המקרא, Revised Standard Version 1989.

יצרפתית – עם ביאור קצר של הארלה ופראלון, ויקרא,³ ושל דונייז והארל, דברים. לעברית – קארל, תשל"ט. התרגום הזה בעייתי.⁴ קיימים גם תרגומים ללשונות נוספות.

(ד) נברקו פירושיהם [1] של הארלה ופראלון, ויקרא, ושל דונייז והארל, דברים. אלו ביאורים קצרים עם תשומת לב מיוחדת לכתביהם של אבות הכנסייה; [2] הפירוש המקיף של ויברס, הערות לויקרא;⁵ הערות לדברים.

(ה) הטקסט היווני המשמש לנו בסיס. הטקסט הוא על פי מהדורת גטינגן, שהיא מהדורה אקלקטית. ספרי התורה הם בעריכתו של ג'והן ויליאם ויברס,⁶ ובהתאם לעדכונים שערך בספריו הערות לויקרא והערות לדברים. יש לציין שבכתבי-היד של תה"ש יש ואריאציות רבות המייצגות עיבודים שונים, מקצתם תיאומים עם נה"מ; רובם גלגוליים נוסח מעשי ידי מעתיקים – חלקם הגדול הם הבדלים דקדוקיים. במקרים רבים השינויים הם באות אחת או באותיות בודדות, או רק שינוי בסימוני אקצנטים – מה שגורם לשינויי משמעות. המהדיר מנסה לחתור לגרסה האותנטית, הראשונית, על פי שיקולים פילולוגיים. עיקרן של ואריאציות אלה מובאות ומפורטות בספריו של ויברס, הערות לויקרא; הערות לדברים. אך לא נעסוק כאן בוואריאציות אלה. אכן לא כל הכרעותיו תתקבלנה על דעת הכול.⁷

(ו) סדר הצגת הדברים במאמר זה:

[א] כל פסוק כצורתו בנה"מ בניקוד;

[ב] תה"ש בתרגום לעברית, כפי שלדעתנו מבין הקורא היהודי ההלניסטי⁸ (כאשר יש צירוף של שתי מילים יוונית המקבילות למילה עברית אחת בנה"מ, אנחנו מחברים את שתי המילים במקף);

[ג] הערות הסבר; ה'דיבור המתחיל' באותיות שמנות (ולאחריו קו מפריד) יהיה על פי המדור 'תה"ש בתרגום לעברית'.⁹ אנו משתדלים להצביע, מצד אחד, על עקיבות

3 ראו מאמר ביקורת: צפור, "על הארלה ופראלון".

4 תיאור ומאמר ביקורת: צפור, "על קארל".

5 ראו למשל הערותי במאמרי: צפור, "על ויברס לויקרא". ראו גם: ביכנר, "הרהורים", עמ' 107-108. המהדורה עשירה בחילופי גרסאות וגם מביאה את מה שהגיע לידינו מתרגומים (עיבודים?) יווניים מאוחרים.

7 ראו הערה 5 לעיל.

8 ראו הערה 2 לעיל.

9 לנוחות הקוראים אנו מדפיסים את המילים היווניות בתעתיק לטיני באותיות נטויות: $\acute{e}$ הוא η ; $\acute{o}$ הוא ω ; θ הוא th ; ψ הוא ps ; κs הוא ξ ; kh הוא χ ; y הוא υ (ואולם כאשר הוא חלק מדיפטונג, נרשום u , בהתאם להגייה המקובלת, כגון $eu = \epsilon\upsilon$; $lou = \sigma\upsilon$; 'וטה סובסקריפטום' (תחתית) מסומנת,

בדרך התרגום ובבחירת המילים היווניות בתרגום – ובפרט בהשוואה לפרקים סמוכים – ומצד שני על גיוון בדרכי התרגום.

[ד] שחזור המצע העברי של המתרגם היווני: כל הזהה עם נוסחו של נה"מ מובא במדויק כמו בנה"מ, כ"י לניגוד B19^A, ובאותו כתיב (אם כי אין אנו יודעים באיזה כתיב היה המצע שלנגד עיני המתרגם). ואילו מה שאין בנה"מ אנו משלימים בכתיב לפי שיקול דעתנו. המצע המשוער מוצג ללא ניקוד, שכן בימיו של המתרגם לא היו קיימים סימני ניקוד כלשהם, וכך אפוא היה הטקסט העברי שעמד לנגד עיניו. רק במקום שלדעתנו המתרגם קרא את המילה בהגייה שונה ממסורת הניקוד של נה"מ אנו מצרפים ניקוד. במקום שבנוסח אחד יש מילים נוספות ואין בנוסח האחר, אנו מסמנים <...> כדי לציין שבנוסח האחר יש מילים נוספות.

תרגום ופירוש

ויקרא כה

[א] וַיְדַבֵּר יי' אֶל־מֹשֶׁה בְּהַר סִינִי לֵאמֹר:

תה"ש, תרגום: ודיבר ה' אל משה בהר סיני באמרו,

ודיבר וגו' – דרך התרגום של הפסוק וסדר המילים בצמוד לנה"מ היא שגרתית. ה' – מילולית: 'אדון' (*Kyrios*). זהו התרגום הקבוע של שם הוי"ה, ראו: צפור, "מבוא", עמ' 16, והערה 17; **השבעים לבראשית**, עמ' 26–27.

סיני – בתה"ש: *Sina*.

באמרו – *legôn*; זו הדרך השגרתית של מסירת "לאמר" (או: 'באמרם' וכדומה, על פי העניין).¹⁰

מצע עברי משוער: וידבר יי' אל משה בהר סיני לאמר:

[ב] דִּבַּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תִבְאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנִי נֹתֵן לָכֶם וְשָׁבַתָּה הָאָרֶץ <...> שְׁבַת לִי:

ל'אחר הווקאל; ° הוא סימון לתנועה מנושפת בראשית מילה (כמו ה), ואחריה יבוא הווקאל (או הדיפטונג). בצירופים של γγ, γξ וכדומה, אנו ממירים את האות g הראשונה ל-m, מכיוון שהיא נהגית כמו n (כדוגמת המילה ἄγγελος הנהגית: 'אנגלוס').

10 עקילס במקרים כאלה כותב *lō, legein*, המייצג את 'ל' + צורת מקור של 'אמר'; ראו: צפור, "קדושים", עמ' 283.

תה"ש תרגום: דבר אל בני ישראל ותאמר אליהם, כאשר תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם, תשבות הארץ, אשר אני נותן לכם, שבת לה'.

כאשר – *ean*: 'בעת', *whensoever*.

ותשבות... שבת – השימוש המגוון בפרקנו כשורש שב"ת מעמיד בפני המתרגמים בעיות, כי נראה שהשמעות של מילים מן השורש שב"ת בהקשרים השונים אינה זהה. תה"ש משתמש כאן בשתי מילים מגזע שונה: "שבת" מתורגם *sabbata*, כדרך התרגום הרגילה,¹¹ ואילו הפועל 'ושבתה' מתורגם בפועל המורכב *anapausetai*, שהוראתו 'לנוח', 'לחדול מעשייה'.¹² ראו להלן על פס' 4, וכן להלן על פס' 8, בפסקה העוסקת בחוק היובל.¹³ ס' מתרגם סתמית במילה 'שבתא' ובצורת הריבוי 'שבא'. התרגומים הארמיים כותבים כאן ובהמשך: "תשמט ... שמיטתא". תרגום זה מדהד את לשון חז"ל, ובה המונחים: 'שמיטת קרקע' אל מול 'שמיטת כספים' (בבלי, מועד קטן ב ע"ב; בבלי, גיטין לו ע"א). סוגיה זו קשורה בשאלת ההבנה של המילה החוזרת 'שבת' ב-כג 11, 15–16: מהו "ממחרת השבת יניפנו הכהן... וספרתם לכם ממחרת השבת... שבע שבתות תמימות, עד ממחרת השבת השביעית", וכן לפולמוס הכיתתי בשלהי ימי בית שני אודות פירושה. תה"ש מתרגם שם כך: [פס' 11] 'ממחרת הראשון' (*epaurion tês prôtês*); [פס' 15] 'ממחרת השבת' (*apo tês epaurion tôn sabbatôn*); 'שבעה שבועות' (*ebdomadas epta*); [פס' 16] 'עד ממחרת השבוע' ('שביעית-ימים') האחרון' (*ebdomados eôs tês epaurion tês eskhatês*). התרגומים הארמיים מתרגמים בהתאם לפרשנות הפרושית, שלפיה אותה 'שבת' היא היום הראשון של הפסח: 'יומא טבא' (או 'יומא טבא קדמאה'; "יומא טבא קדמא

11 המילה *sabbata* שאולה מן המונח המקובל בתרגומים הארמיים, 'שבתא' (דוגמת *apaska*). ברם, לאחר שנכנסה המילה *sabbata* לאוצר המילים היווני, היא נתפסת גם כצורת ריבוי, הן ביחסת הנומיניטיב והן ביחסת האקוזטיב, ובהתאם לזה נוצרו הנטיות ביחסות האחרות. וכך היא יכולה לתרגם הן 'שבת' והן 'שבתות'. ראו: ויברס, **הערות לויקרא**, עמ' 291, 401; צפור, "קדושים", עמ' 284, הערה 13 והספרות. וכן להלן הערות 18, 19. בעשרת הדיברות שמ' כ 8 ודב' ה 13 מתורגם "את יום השבת": *tên emeran tôn sabbatôn*; ואילו בשמ' כ 11 ודב' ה 15 מתורגם "את יום השבת": "את היום השביעי" *tên emeran tên ebdomen*. בהתאם ללשון בר' ב 3. פילון (החוקים לפרטיהם, ב, 86) מדגיש במיוחד את חשיבותו ואף קדושתו של המספר שבע, הן ביחס ליום השבת ולחודש השביעי והן ביחס לשמיטת הקרקע וליובל, שהוא השנה השבע פעמים שבע (ראו: פילון, **על החוקים לפרטיהם**, מהד' דניאל-נטץ, עמ' 40 והערות). פילון נוהג לדבר על השבת במילים 'היום השביעי'; כך למשל בחיי משה, ספר שני, הוא מאריך לדבר על השבת וחוקיה (213-220) בלי להשתמש אפילו פעם אחת במילים *sabbata*, *sabbatôn* או בפועל הגזור.

12 ראו צפור, השבעים לבראשית עמ' 67; עקילס מעדיף לתרגם בפועל *sabbatiei* הגזור מהמילה *sabbata*. זאת בדומה לפתרון של תה"ש לעיל כג 32 ובמקומות נוספים (בנה"מ "תשבתו שבתכם"). בבר' ב 3 משתמש תה"ש בפועל המורכב *katepause*.

13 ראו להלן השוואה עם דין שמיטת הקרקע בשנת היובל, וכן עם חוק השמיטה בספר שמות. ספר דברים טו 1-11 עוסק בשמיטת חובות.

דפסחא")¹⁴. ס' מתלבט ומציע פתרון משלו.¹⁵ ראו עוד להלן על פס' 4.

ותשבנות הארץ + אשר אני נותן לכם – חזרה מתוך לשון הרישה בפסוק.

מצע עברי משוער: דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם, כי תבאו אל הארץ אשר אני נתן לכם, ושבתה הארץ, אשר אני נותן לכם, שבת לי'.

[ג] וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע שְׂדֶךְ וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְמַר כְּרֶמֶךְ וְאַסְפֹּתָ אֶת־תְּבוּאָתָהּ:

תה"ש, תרגום: שש שנים תזרע את שדך ושש שנים תזמור את גפנך, ותאסוף את פריה.

גפנך – *tên ampelon sou* (בלשון יחיד). זה התרגום הרגיל של 'גפן' במקרא. ואילו התרגום הרגיל של המילה 'כרם' הוא *ampelôn* (=כרם). אך אין זה מצביע בהכרח על מצע עברי שונה בפסוקנו; ייתכן שזהו *pars per toto*.

פריה – *ton karpon autês* (תווית הקניין *autês*, 'שלה', מותאמת למילים *tên ampelon sou*). רק כאן באה המילה *karpon* כנגד 'תבואה', ובדרך כלל כנגד 'פרי'.¹⁶ בפס' 7: *to genêma*; בפסוק 12 בריבוי. זהו התרגום הרגיל של 'תבואה' – עשרות פעמים במקרא, ולרוב בריבוי: *ta genêmata*. יושם לב לכך שבפרקים כה–כו מופיע שם העצם 'פרי' פעמים רבות; ייתכן אפוא שבפס' 3 עמדה לנגד עיני המתרגם התיבה "פריה", כנראה בהשפעת שכיחותה של המילה 'פרי'.

מצע עברי משוער: שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמור כרמך, ואספת את פריה (?):

[ד] וּבִשְׁנֵה הַשְּׁבִיעִת שְׁבַת שְׁבִתוֹן יְהִי לְאֶרֶץ שְׁבַת לִי' שְׂדֶךְ לֹא תִזְרַע וְכְרֶמֶךְ לֹא תִזְמַר:

תה"ש, תרגום: ובשנה השביעית שבת, מנוחה תהיה לארץ, שבת לה', את שדך לא תזרע, ואת גפנך לא תזמור.

ובשנה – התחילית ו' מוצגת כאן במילה *de*, המציינת 'ואילו'.¹⁷

14 ראו בבלי, מנחות סה ע"א ואילך. לפי הביתוסים, תחילת הספירה וחג השבועות הם תמיד בימי ראשון לשבוע, אבל אין להם תאריך קבוע (ראו 'מבוא', עמ' 19; מילגרם, ויקרא, עמ' 2056-2060).
15 לדרכו של ס' וכן של ולג' בסוגיית 'ממחרת השבת' ושבע שבתות' ראו: צפור, פשיטתא, עמ' 141, 191, 196.

16 התרגום הנפוץ של 'פרי', גם בספר ויקרא (שבע פעמים מתוך שמונה), הוא *karpos* (פרי).

17 התרגום הרגיל של ו' תחילית היא *kai*, שהיא תווית חיבור.

מנוחה – שבייתה מעשייה, *anapausis*.¹⁸ זהו גם התרגום של "שבתון" כג 19.24 שלא כחלוקת הטעמים, לפיה 'שבת שבתון' הוא צירוף (והמילה 'שבת' נסמכת), תה"ש קורא בפסוקנו את המילים "ובשנה – לארץ" כשני משפטים נפרדים. כך מתורגם צמד המילים "שבת שבתון" בשמות לא 15; 20 לה 2; ואילו לעיל כג 32 (לשון זהה, "שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת שַׁבְתוֹן"), צמד המילים מתורגם כצירוף, *sabbata sabbatōn*, וב-טז 31 נמצא תרגום מורחב/כפול לצמד זה: *sabbata sabbatōn anapausis*.²¹ לדרכם של הארמיים ראו לעיל על פס' 2.

גפנך – ראו על פס' 3.

מצע עברי משוער: ובשנה השביעת שבת, שבתון יהיה לארץ, שבת ליי, שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר:

הו) את ספיח קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצר שנת שבתון יהיה לארץ:

תה"ש, תרגום: ואת העולים מעצמם של שדך לא תקצור, ואת הענב המקודש שלך לא תבצור; שנת מנוחה תהיה לארץ.

ואת – כמו בשומ' ובס'.

העולים מעצמם – *ta automata anabainonta*; בריבוי, תרגום של "ספיח", הנתפס כשם קיבוצי. וכך מתורגם גם בפס' 11; ושם: "ספיחיה" (שומ' בשני המקומות נוקט לשון ריבוי).²² במל"ב יט 22 מתורגמת המילה "ספיח" רק *automata*; ואילו במקבילה יש' לז 30 מתורגם בצורה עוקפת: 'את אשר זרעתם'.

18 יוסף בן מתתיהו (קדמוניות ספר שלישי, 281), משתמש בשני מונחים: 'בשנה השביעית הוא נותן לארץ *anesis* מחרישה וזריעה, כדוגמת ה-*anapausis* מעבודה ביום השביעי. שליט במהדורתו, עמ' 101, אינו מבחין בין שתי המילים היווניות ומתרגם אותן בשווה: "נותן לארץ מנוחה... כדוגמת המנוחה מעבודה".

19 בארמיים מוצאים אנו תמורת הצירוף "שבת שבתון" דרכי תרגום מגוונות ולא עקיבות: כך למשל אונקלוס בוי' טז 31, כג 32 מתרגם 'שבא שבתא' וב-כה 4 "ניח שמטתא נהוי לארעא, שמטתא קדם יי" ובדומה לזה בתרגומים הארמיים הארץ-ישראליים. בפשיטתא מתורגם צמד המילים "שבת שבתון" לסירוגין 'שבתא וניחא' ו'שבת שבא' (עם סימן הריבוי מעל התיבה "שבא", כמו 'שבת שבתות'); ראו גם לעיל על פס' 2 וההערות.

20 שימו לב לדמיון בטקסט העברי: "שֵׁשֶׁת יָמִים יַעֲשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת שַׁבְתוֹן קָדֵשׁ לַיהוָה". לשון כמעט זהה שמ' לה 2. ראו גם ההמשך.

21 האם יש לגרוס *σαββάτων* (עם אקצנט, שהוא תרגום-שאיילה מן *σαββάτα*; ראו הערה 11) או *σαββάτων*, ללא אקצנט, כתעתיק? על כך ראו אצל וולטרס, **הטקסט**, עמ' 159-162, 329; ויברס, **הערות לויקרא**, עמ' 257.

22 יוס', **קדמוניות**, ספר שלישי 281, נוקט לשון *ἰὸν αὐτομάτως ἀναδοθέντων*.

שדך – *tou agrou sou*; בנה"מ: "קצירך"; ספק גרסה, ספק פרפראזה במגמה פרשנית.
הענב – *tên stafylên* (בלשון יחיד). כך התרגום של המילה 'ענבים', בריבוי, בכל המקרא.

המקורש שלך – *agiasmotos sou*, כנגד "נזיקה"²³ וכך בפס' 11. בדומה לזה מתורגם בעמוס ב 11. גם מילים שונות מן השורש נז"ר מתורגמות במילים מן הגזע *agia* – המביע הבדלה והפרשה. בכמדבר ו מתורגם השורש נז"ר כמו נד"ר. ס' בפשטות משתמש במילים מהשורש נז"ר. בארמיים, לצד שם העצם 'נזירא', כמונח המקובל, יש לצורך השורש נז"ר שימוש במילים שונות, בהתאם לעניין.

מנוחה – כמו בפס' 3.

מצע עברי משוער: את ספיה שדך (?) לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצר, שנת שבתון יהיה לארץ:

וְהִיְתָה שְׁבֵת הָאָרֶץ לְכֶם לְאֶכְלָה לֶךָ וּלְעִבְדְּךָ וּלְאִמְתְּךָ וּלְשִׁכְיֶךָ וּלְתוֹשְׁבֵי הַגְּרָיִם עִמָּךְ: [ו]

תה"ש, תרגום: ותהיה שבת הארץ מאכל לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך, ולמתגורר-בסמוך אשר נמצא אתך.

שבת – *sabbata*. ס', כדרכו, "שבתא". הארמיים, כדרכם, "שמיטתא" – על פי השורש שמ"ט המופיע בשמ' כג 11; דב' טו; דב' לא 10.

לך – נה"מ: "לכם".

מאכל – למעשה בריבוי: *bromata*.

למתגורר-בסמוך – המונח *paroikos* (המובא כאן ללא תווית הקניין) משמש הרבה לתרגום "תושב", אך גם לתרגום המונח "גֵר"²⁴. המונחים 'שכיר' ו'תושב' מתורגמים כך גם בהמשך הפרק.

הנמצא – כאן מתורגם *proskeimenôî*; הפועל גו"ר מתורגם במקרא בדרכים שונות. בניגוד ללשון הריבוי בנה"מ, "הגרים", לפי תה"ש, הפועל – בלשון יחיד – מוסב כאן רק על האחרון ברשימת הדמויות כחלק מאפיונו: 'התושב אשר גר אתך'. בס' כל הדמויות בפסוק הן עם סימן הריבוי,²⁵ אבל המילה 'ולתושבים' היא ללא כינוי

23 לא ברור אם יש לראות במילה 'נזיקה' צורת יחיד (על פי הכתיב) או ריבוי (כפי שמורה הניקוד).
 הגזע *agia* – מציין 'קדושה'.

24 המונח האופייני לתרגום "גֵר" הוא *prosēlytos*; עליו ועל דרכי תרגום הפועל גו"ר ראו צפור, **השבעים לבראשית**, עמ' 210, 278; "קדושים", עמ' 299, והספרות.

25 יש לקחת בחשבון שבמילים סוריות רבות ההבדל בין צורת היחיד לצורת הרבים הוא רק שבאחרונה

קניין, והוא אומר אפוא כך: 'ולתושבים הגרים עמך' (ההגדרה 'הגרים עמך' מתייחסת רק ל'תושבים').

מצע עברי משוער: והיתה שבת הארץ לך לאכלה לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך, ולתושבך הגר עמך:

[ז] וְלִכְהַמְתָּהּ וְלַחִיָּה אֲשֶׁר בְּאַרְצָהּ תִּהְיֶה כְּלִי־תְבוּאָתָהּ לֶאֱכֹל:

תה"ש, תרגום: ולכהמותיך, ולחיות אשר בארצך תהיה כל תנובתה למאכל.

לחיות - חיות הפרא.

תנובתה - *to genêma autou*. ראו גם פס' 3.

מצע עברי משוער: ולכהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכל:

שנת היובל כשמיטה

[ח] וּסְפַרְתָּ לָךְ שִׁבְעַת שָׁנִים שִׁבְעַת שָׁנִים שִׁבְעַת שָׁנִים וְהָיוּ לָךְ יָמֵי שִׁבְעַת שָׁבָתֹת הַשָּׁנִים תִּשַׁע וָאַרְבָּעִים שָׁנָה:

תה"ש, תרגום: ותספור לך שבע שביתות שנים שבע שנים שבע פעמים, ויהיו לך <...> שבעה שבועות שנים תשע וארבעים שנים.

שביתות - או: 'מנוחות', *anapauseis*.

ויהיו לך <...> שבעה שבועות שנים - לעומת נה"מ: "ימי שבע שבתות השנים". ראו גם לשון רב' טז, טו.

מצע עברי משוער: וספרת לך שבע שבתות שנים שבע שנים שבע פעמים והיו לך <...> שבע שבתות השנים תשע וארבעים שנה:

[ט] וְהַעֲבַרְתָּ שׁוֹפָר תְּרוּעָה <...> בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בְּיוֹם הַכַּפָּרִים תַּעֲבִירוּ שׁוֹפָר בְּכָל־אַרְצְכֶם:

תה"ש, תרגום: ותכריזו בקול חצוצרה בכל ארצכם בחודש השביעי בעשירי לחודש, ביום הכפרה תכריזו בחצוצרה בכל ארצכם.

ותכריו – וכך מתורגם גם בסוף הפסוק (הצירוף 'העבר שופר' אינו נמצא במקום נוסף). זהו תרגום ענייני ולא מילולי. השוו 'ויעבירו קול במחנה' (שמ' לו 6, וברומה לזה עז' א 1, עוד).²⁶

חצוצרה – *salpingos*. המונח *salpinx* משמש לתרגום "שופר" בפרקנו, בשמות פרקים יט–כ (אך ב–יט, יג תמורת "יובל")²⁷ ובספרים אחרים. בבמדבר י, העוסק בהרחבה בתקיעות, בתרועות ובחצוצרות (וכן בדברי הימים, עזרא ונחמיה) הוא בא תמורת 'חצוצרה'.²⁸ מונח שכיח אחר אצל המתרגמים היווניים לתרגום "שופר" (בתרגומי נ"ך) הוא *keratinê* (מן *keras*, 'קרן'; ומאותו גזע התרגום לשורש נג"ח). ללשון "בחצוצרת וקול שופר" (תה' צח 5) נאלץ המתרגם היווני (97, 5) לכתוב: *en salpinxin elatais kai fônêi salpingos keratinês* (בחצוצרות מתכת–מרוקעת ובקול חצוצרת קרן).

בקול חצוצרה – למעשה, סדר המילים בתה"ש, *salpingos fônêi*, תואם את הסדר בנה"מ.

ביום הכפרה – או: הטיהור; *êmerai tou 'ilasmou têi*; נה"מ: ביום הכפרים. ואילו לעיל כג 27–28 נמצא שם העצם עם קידומת: *êmera exilasmou*; המשמעות זהה. במילים מאותו גזע – עם הקידומת או בלעדיה – מתורגם תמיד השורש כפ"ר.

מצע עברי משוער: והעברת שופר תרועה בכל ארצכם בחדש השבעי בעשור לחדש ביום הכפרים תעבירו שופר בכל ארצכם:

[י] וְקִדְשְׁתֶּם אֶת שְׁנַת הַחֲמִישִׁים שָׁנָה וְקִרְאתֶם דְּרוֹר בְּאַרְץ לְכָל־יִשְׂרָאֵל <...> יוֹבֵל הוּא תִהְיֶה לְכֶם וְשַׁבְתֶּם אִישׁ אֶל־אֶחָזְתּוֹ וְאִישׁ אֶל־מִשְׁפַּחְתּוֹ תֵּשְׁבוּ:

תה"ש, תרגום: ותקדשו את השנה, את השנה החמישים, ותכריו שחרור בארץ לכל הגרים עליה. שנת אות–שחרור היא תהיה לכם, וכל אחד ישוב אל נחלתו, וכל אחד אל משפחתו תשובו.

את השנה החמישים – למעשה, המילה 'השנה'²⁹ כאן היא אחרי 'החמישים', כמו בנה"מ.

שחרור – או: שילוח, *afesis*; המילה הזאת חוזרת כמה פעמים בפסוקנו ובהמשך,

26 ס': קרו בשיפוא; הפועל קר"א משמש אצל ס' גם לתרגום תק"ע. ראו צפור, פשיטא, עמ' 210.

27 וביהושע ו תמורת הצירוף 'קרן היובל'; ראו עוד להלן. הפועל תק"ע מתורגם בבמדבר ו במקומות אחרים במקרא בפועל *salpizo*.

28 במקרא נמצא רק 'חצוצרות' בריבוי.

29 וכאן, וכן בהמשך הפסוק, נוקט תה"ש שם עצם שונה - שכיח אף הוא כתרגום של 'שנה' - ἐνιαυτὸν. אולי לשם גיוון.

בעיקר כנגד 'יובל', וכאן היא עומדת כנגד 'דרור'. המילה 'דרור'³⁰ נמצאת בתורה אך ורק כאן. ראו בהמשך, גם ביחס לבמ' לו, 4, וכן להלן על שמ' כג 10–11 ועל דברים טו. הארמיים וס': 'חרותא'.

הגרים עליה – כך כרגיל מתורגם הפועל יש"ב כשהוא בהוראה כזו.

אות-שחרור – *afeseôs sêmasia*. זוג המילים הזה עומד כנגד "יובל", וכך גם בפס' 11–15.³¹ המילה 'יובל' נזכרת בשמ' יט 13, "בְּמִשְׁךָ הַיָּבֵל הַמָּה יַעֲלוּ בַהַר", העשוי להתבאר על פי "ושבעה כהנים ישאו שבעה שופרות היובלים... והכהנים יתקעו בשופרות; והיה בְּמִשְׁךָ בְּקֶרֶן הַיָּבֵל, בשמעכם את קול השופר" (יהושע ו 5–32). ובשמ' יט 13 אומר תה"ש: *otan ai fônai kai ai salpinges kai ê nefalê apelthe* (כאשר הקולות וההצוצרות והענן ימוש מן ההר).³³ בכמה מקומות מופיע הצירוף 'שנת היובל', אך יש שהמונח מופיע ללא המילה 'שנה'; כך בבמ' לו 4 נמצא "ואם יהיה הַיָּבֵל לבני ישראל" (גם שם תה"ש ותאוד' *afesis*), וכך יכולה המילה להיתפס כהוראה של אירוע במועד מסוים. בשלהי ימי בית שני קיבלה המילה 'יובל' הוראה של פרק זמן בן חמישים שנה (או ארבעים ותשע שנים), וכן הוא בחיבורים שנמצאו במדבר יהודה. בחיבור הידוע בשם 'ספר היובלים',³⁴ הזמנים נחלקים ליובלים, לשבועות ולשנים, ו'יובל' הוא מחזור בן ארבעים ותשע שנים.³⁵ כיצד הגיע המתרגם בספרנו לתרגם 'יובל' במשמע של שחרור? ירמיהו פרק לד עוסק בשחרור העבדים העבריים על פי הברית שכרת המלך צדקיהו עם כל העם, "לקרא להם דרור". המושג 'דרור' חוזר כמה פעמים בפרק זה, והתרגום היווני [פרק 41], בהתאם לעניין, הוא *afesis*, 'חירות'. וכך הפך להיות אקוויוולנט ל'יובל'.³⁶ בדומה לזה ביחזקאל מו 17, בהקשר של חזרת קרקעות לבעליהן המקוריים (ה'נשיא'), מתורגם ההיגד "עד שנת הדרור": *êos tou etous tês afeseôs*. הארמיים מתרגמים 'יובלא'; ס': פוניה (מן השורש פנ"א, הקשור ל'פנאי', 'פנוי').³⁷ עק' מתרגם 'יובל' *paraferôn*, כמו: מוביל, מוליך (גם במ' לו 4).³⁸ תאוד' וסימ' משתמשים בתעתיק: *iobêl*. יוס' (קדמוניות, ספר שלישי, 282) הופך למונח דמוי יוונית: *iôbêlos*.³⁹

30 האזכור בשמ' ל 23 אינו שייך לעניין.

31 המילה *sêmasia* (אות, סימן) משמשת תרגום של "תרועה" במדבר י.

32 וראו שם גם המשך הפרק, צירופי הלשון וחילופי הנוסחאות (על פי BH ו-BHS).

33 בכמה מקומות בנ"ך קראו המתרגמים: 'יובל', פלג.

34 שמו המלא הוא 'דב'ר (או: ספר-) מחלקות העתים לתורה ולתעודה למעשה השנים לשבועי יובליהם;

ראו כנה ורמן (מתרגמת ועורכת), **ספר היובלים, מבוא, תרגום ופירוש**, ירושלים תשע"ג, עמ' 1.

35 שם, עמ' 104.

36 השוו ויברס, **הערות לויקרא**, עמ' 406.

37 ראו: צפור, **פשיטתא**, עמ' 210.

38 זו שיטת תרגום אופיינית לעקילס; ראו לעיל על כה 1 והערה 10.

39 יוספוס מתבלבל בין חוקי יובל, שמיטה, ושחרור עבדים ולפיו בשנת החמישים משתחררים בעלי

החובות מחובותיהם והעבדים יוצאים לחופשי - שלא בהתאם לחוקים בתורה (ראו יוס', **קדמוניות**.

נחלתו – *ktêsis*.משפחתו – *patria*: בית-אב.

מצע עברי משוער: וקדשתם את שנת החמשים שנה וקראתם דרור בארץ לכל ישיביה, שנת יובל הוא תהיה לכם ושבתם איש אל אחזתו ואיש אל משפחתו תשבו:

[יא] יֹבֵל הוּא שְׁנַת הַחֲמִישִׁים שָׁנָה תִּהְיֶה לָכֶם לֹא תִזְרְעוּ וְלֹא תִקְצְרוּ אֶת־סִפְיָיָהּ וְלֹא תִבְצְרוּ אֶת־נִזְרֶיהָ:

תה"ש, תרגום: אות-שחרור היא. שנת החמישים שנה תהיה לכם, לא תזרעו, ולא תקצרו את העולים-מעצמם שלה ולא תבצרו את המקודש שלה.

אות-שחרור וגו' – התרגום בפסוקים אלה הוא בדיוק כמו בפסוקים הקודמים.

היא – *estin*; הפועל הזה (= באנגלית: is) יכול להיות מוסב על השנה או על 'אות-השחרור'.

מצע עברי משוער: יובל הוא, שנת החמשים שנה תהיה לכם, לא תזרעו ולא תקצרו את ספיחיה ולא תבצרו את נזריה:

[יב] כִּי יֹבֵל הוּא קִדְשׁ תִּהְיֶה לָכֶם מִן־הַשְּׂדֵה תֹאכְלוּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ:

תה"ש, תרגום: כי אות-שחרור היא. קדושה תהיה לכם, מן השדה תאכלו את תנובתה.

קדושה – תואר, כנגד שם העצם המופשט קדש.

תנובתה – *ta genêmata autês*. השוו פס' 3.

מצע עברי משוער: כי יובל הוא קדש תהיה לכם מן השדה תאכלו את תבואתה:

[יג] בְּשָׁנַת הַיֹּבֵל הַזֹּאת תִּשְׁכּוּ אִישׁ אֶל־אֲחֻזָּתוֹ:

תה"ש, תרגום: בשנת אות-השחרור הזאת תשובו כל אחד אל נחלתו.

מצע עברי משוער: בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחזתו:

מהד' שליט, עמ' 101 והערה בעמ' עד, גם לעניין הצירוף 'אות שחרור'; מהדורת Loeb, עמ' 454 והערה b, וכמו כן לעניין שמיטת החובות ותקנת הפרובול [*prosbolê*] של הילכל.

[...יח] וְעֲשִׂיתֶם אֶת <...> חֻקְתִּי, וְאֵת <...> מִשְׁפָּטֵי תִשְׁמְרוּ וְעֲשִׂיתֶם אֹתָם, וְיִשְׁבְּתֶם עַל-
הָאָרֶץ לְבִטָּח:

תה"ש, תרגום: ותעשו את כל חוקיי ואת כל משפטיי, ותשמרו ותעשו אותם
ותגורו על הארץ בוטחים.

כל, כל – אין בנה"מ.

חוקיי – *dikaiômata mou*. מילים מגזע זה מציינות צדק, וגם חוק.

משפטיי – *kriseis mou*.

ותשמרו – בשל הוי"ו הנוספת, מבנה המשפט שונה מנה"מ, ואולי גורס תה"ש:
"ושמרתם".

ותגורו – ראו לעיל על פס' י.

בוטחים – בנה"מ: "לבטח". בדרך זו מתורגם גם בפסוק הבא. אבל ב-כו 5 מתורגם
meta asfaleis, 'בבטחה'.

מצע עברי משוער: ועשיתם את כל חוקתי ואת כל משפטי, ושמרתם (?)
ועשיתם אתם וישבתם על הארץ לבטח:

[... יט] וְנָתַנָּה הָאָרֶץ פְּרִיָּה וְאָכַלְתֶּם לְשִׁבְעַ וְיִשְׁבְּתֶם לְבִטָּח עָלֶיהָ:

תה"ש, תרגום: ותיתן הארץ את יכוליה ותאכלו לשובע ותתגוררו בוטחים עליה.

יכוליה – *ta ekforia autês*. אכן, התרגום הנפוץ של 'פרי', גם בספר ויקרא (שבע
פעמים מתוך שמונה), הוא *karpos*; ראו לעיל על פס' 3. שם העצם *ekforion* נדיר
ביותר בתה"ש, ורק כאן הוא תרגום של 'פרי'. אך זהו תרגום ענייני ראוי.

לשובע – *eis plêsmonês*; כך גם כו 5.

בוטחים – ראו הפסוק הקודם.

מצע עברי משוער: ונתנה הארץ פריה ואכלתם לשובע וישבתם לבטח עליה:

[כ] וְכִי תֹאמְרוּ מֵה-נֹאכַל בְּשָׁנָה הַשְּׂבִיעִת הֵן לֹא נִזְרַע וְלֹא נֶאֱסַף אֶת-תְּבוּאָתֵנוּ:

תה"ש, תרגום: ואם תאמרו: מה נאכל בשנה השביעית? אם לא נזרע ולא נקבץ
את תנובותינו.

אם (לא) – *ean*. תרגום נכון של "הן"; ראו יר' ג 1.

תנוכותינו – בריבוי: *ta genêmata êmôn*. וכך ולג'; שומ': "תבואתינו" – לא ברור אם גרסה זו של שומ' מציינת ריבוי. השוו לשון פס' 15, 16: "תבואת". ראו גם פס' 21, 22.

מצע עברי משוער: וכי תאמרו: מה נאכל בשנה השבעית? הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתינו:

[כא] וְצוֹיְתִי אֶת־בְּרַכְתִּי לְכֶם בְּשָׁנָה הַשְּׁשִׁית וְעָשִׂת אֶת־הַתְּבוּאָה לְשִׁלֵּשׁ הַשָּׁנִים:

תה"ש, תרגום: ואשלח את ברכתי לכם בשנה השישית ותעשה את תנוכותיה לשלוש השנים.

ואשלח – תרגום ענייני מתאים ל"וצויתי"; ראו למשל מל"א יז 9.

תנוכותיה – תה"ש בריבוי. נה"מ: "התבואה"; שומ': "תבואתה" (סיומת הכינוי יכולה להתייחס הן לשנה השישית, ברומה לפס' 22, והן ל'הארץ' בפס' 19). ראו הפסוק הקודם.

לשלוש השנים – *eis*; במדויק: אל, למען. ס': 'של שלוש השנים'.

מצע עברי משוער: וצויתי את ברכתי לכם בשנה השישית ועשת את תבואתה לשלוש השנים:

[כב] וְזָרַעְתֶּם אֶת הַשָּׂנֶה הַשְּׁמִינִית וְאֶכְלֶתֶם מִן־הַתְּבוּאָה יֶשֶׁן עַד הַשָּׂנֶה הַתְּשִׁיעִת עַד־בּוֹא תְּבוּאָתָהּ תֹּאכְלוּ יֶשֶׁן <...>

תה"ש, תרגום: ותזרעו את השנה השמינית ותאכלו מן התבואות הישנות עד השנה התשיעית עד בוא תבואתה תאכלו ישנות שבישנות.

את השנה השמינית – תרגום מילולי.

הישנות – תרגום ענייני לעומת התואר "ישן" בנה"מ.

ישנות שבישנות – *palaia palaiôn*. זהו התרגום של "ישן נושן", להלן כו 10.

מצע עברי משוער: וזרעתם את השנה השמינית ואכלתם מן התבואה ישן עד השנה התשיעית עד בוא תבואתה תאכלו ישן נושן:

חוק השמיטה בספר שמות כג

[וי] וְשֵׁשׁ שָׁנִים תְּזַרַע אֶת־אֲרֶצְךָ וְאָסַפְתָּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ:

תה"ש, תרגום: ושש שנים תזרע את ארצך ותאסוף את יכוליה.

יכוליה – *ta genēmata autēs*. ראו לעל וי' כה 21.

מצע עברי משוער: ושש שנים תזרע את ארצך ואספת את תבואתה:

[ויא] וְהִשְׁבִּיעַת תִּשְׁמַטְנָהּ וְנִטְשָׁתָהּ וְאָכְלוּ אֲבִינִי עִמָּךְ וְיִתְּרָם תֹּאכַל חֵיט הַשָּׂדֶה כִּן־תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזִיתְךָ:

תה"ש, תרגום: ואילו בשביעית. שחרור תעשה ותעזוב אותה, ויאכלו עניי עמך. ואילו את הנותרות יאכלו חיות השדה. כך תעשה לכרמך ולמטע-הזיתים שלך:

ואילו – ראו לעיל על וי' כה 4.

שחרור תעשה – *afesin poiêseis*. ראו לעיל על וי' 10.

ולמטע-הזיתים שלך – *ton elaiôna sou*. ראו לעיל על וי' כה 4.

מצע עברי משוער: והשביעת תשמטנה ונטשתה ואכלו אביני עמך ויתרם תאכל חית השדה כן תעשה לכרמך לזיתך:

אי שמירת השמיטה והענישה על כך

[וי' כו, לד] אִז תִּרְצֶה הָאָרֶץ אֶת־שְׁבֹתֶיהָ כֹּל יְמֵי הַשָּׁמָה וְאַתֶּם בְּאֶרֶץ אֲיִבֵיכֶם אִז תִּשְׁבֹּת הָאָרֶץ וְהִרְצַת אֶת־שְׁבֹתֶיהָ: [לה] כָּל־יְמֵי הַשָּׁמָה תִּשְׁבֹּת אֶת־אֲשֶׁר לֹא־שִׁבְתָּהּ בְּשִׁבְתֵיכֶם בְּשִׁבְתְּכֶם עָלֶיהָ:

תה"ש, תרגום: אז תרצה הארץ את שבתותיה בכל ימי שממונה ואתם תהיו בארץ אויביכם. אז תשבות הארץ ותרצה את שבתותיה: [לה] כל ימי שממונה תשבות את אשר לא שבתה בשבתותיכם כאשר גרתם עליה.

תרצה – *eidokêsei*. כאן הסבר מסכם על מה בא עונש ההגליה מן הארץ. בשני פסוקים אלה, החוזרים על עצמם, המתרגם חוזר על עצמו, ובדומה לזה גם בפסוק 43.

שבתותיה – *ta sabbata autēs*, וכך גם בהמשך, בפסוק הבא ובפסוק 43.

תשבות... את אשר לא שבתה – *sabbatiei, 'ê ouk esabbatisen*. ראו לעיל על וי' כה 2.

מצע עברי משוער: אז תרצה הארץ את שבתתיה כל ימי השמה ואתם בארץ איביכם אז תשבת הארץ והרצת את שבתתיה: [להן כל ימי השמה תשבת את אשר לא שבתה בשבתתים בשבתכם עליה:

[מג] והארץ תעזב מהם ותרץ <...> את־שבתתיה בהשמה מהם והם ירצו את־עונם יען וביען במשפטי מאסו ואת־חקתי געלה נפשם:

תה"ש, תרגום: והארץ תעזב מהם, ואז תרצה הארץ את שבתותיה בהיותה-לשממה בגללם והם ירצו את־עונם, תחת אשר במשפטי מאסו ואת־חוקיי געלה נפשם.

בהיותה-לשממה בגללם – כך מבאר תה"ש את המילה 'מהם'. אך זו אינה כוונת נה"מ אלא שהם יגלו מן הארץ והיא תתרוקן מהם, וכך תהיה שוממת.

מצע עברי משוחזר: והארץ תעזב מהם ותרץ את־שבתתיה בהשמה מהם והם ירצו את־עונם יען וביען במשפטי מאסו ואת־חקתי געלה נפשם:

דה"ב לו 21

[כא] למלאות דברי־ה' בפי ירמיהו עד־דצתה הארץ את־שבתותיה כל־ימי השמה שבתה למלאות שבועים שנה:

תה"ש, תרגום: למלאות דבר ה' בפי ירמיהו, עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי שממונה שבתה למלאות שנים שבועים.

שבתותיה, שבתה – השם והפועל כמקובל מן *sabbata*. הפסוק כולו תואם את התרגום בוי' כו 34–35.

מצע עברי משוחזר: למלאות דבר ה' בפי ירמיהו, עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאות שבועים שנה:

שמיטת כספים - דברים טו

בפרק זה מוזכרת מצוות השמיטה כשמיטת חובות. כפי שנראה, יש קשר בין דרכי התרגום כאן לבין אלה שבויקרא כה.

[א] מקץ שבע־שנים תַעֲשֶׂה שְׁמִטָּה:

תה"ש, תרגום: בכל שבע שנים תעשה שחרור.

בכל שבע שנים – *dia septa etón*.⁴⁰ נראה שהתרגום מתבסס על התפיסה שה'שמיטה' מתקיימת בשנה השביעית (שמ' כג 10–11). השו"ד רב' לא 10: "מקץ שבע שנים במעֲד שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה בְּחַג הַסֻּכּוֹת". ושם מתורגם: 'אחרי שבע שנים' *meta septa eté*. ביר' לד 14 מתרגם תה"ש "מקץ שבע שנים" (לעניין שחרור עבדים עבריים לאחר שש שנות עבדות), בהתאם לעניין: ὄταν - ληρωθῆ ἔξ ἔτη, 'כאשר יושלמו שש שנים'.

שחרור – *afesis*; כך מתורגמת המילה 'שְׁמִטָּה' גם להלן. כמו כן, הפועל שמ"ט מתורגם להלן באותו שורש עצמו. ראו לעיל על וי' כה 10.

מצע עברי משוחזר: מקץ שבע שנים תעשה שמיטה:

[ב] וְזֶה דְבַר הַשְּׁמִטָּה שְׁמוֹט כָּל־בַּעַל מִשֵּׁה יְדוֹ אֲשֶׁר יֵשֶׁה בְּרַעְיוֹ, לֹא־יִגַּשׁ אֶת־רַעְיוֹ וְאֶת־אֲחִיו, כִּי־קָרָא שְׁמִטָּה לִי' <...>:

תה"ש, תרגום: תשחרר כל חוב פרטי אשר חייב לך העמית, ואת <...> אחיך לא תתבע, כי קרא שחרור לה' אלוהיך.

וזה – לפי הבדלי גרסה פעוטים בכתבי-היד היווניים: 'זכזה'.

תשחרר – תה"ש מתרגם כצורת עתיד.

כל חוב פרטי – תרגום חופשי; הנוסח העברי המילולי, "כל בעל משה ידו", קשה.

אשר... תתבע – הניסוח של הקטע הזה, פיסוקו וסדר המילים, שונים במידה רבה מן הנמצא בנה"מ. וכך גם בפסוק הבא. קשה לקבוע מהו המצע העברי של התרגום ומה אינו אלא תרגום חופשי, ואני מציע כאן שחזור סביר. נראה שאין בתה"ש ייצוג למילים "את רעהו ו-".

40 להוראה זו של δία ראו מילון Liddell-Scott-Jones⁹, בערך δία A II 3. אך יש למילה הזאת גם שימושים אחרים.

(לא) **תתבע** – הפועל *apaiteô* ושם העצם משמשים בעבור נג"ש (גם בפסוק הבא) ו-נש"ה.

מצע עברי משוחזר: וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו, לא יגש <...> את אחיו, כי קרא שמטה ליי' אל היך:

[ג] אֶת־הַנְּכָרִי תִגַּשׁ וְאֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ אֶת־אֲחִיךָ תִשְׁמַט יָדְךָ:

תה"ש, תרגום: את הנכרי תתבע את אשר לך אתו, ואילו לאחיך שחרור תעשה מחובך.

תתבע... מחובך – תרגום חופשי החוזר בחלקו על ניסוחי התרגום בפסוק הקודם. גם כאן מבנה הקטע ופיסוקו שונים מאשר בנה"מ. בנה"מ המילים "אשר יהיה לך" הן המושא של "תשמט ידך", ואילו תה"ש קשר עם "את הנכרי תגש", ותרגם באופן חופשי.

מחובך – דהיינו, החוב שהוא חייב לך.

מצע עברי משוחזר: את הנכרי תגש אשר יהיה לך, ואת אחיך תשמט ידך:

ביבליוגרפיה

ביכנר, "הרהורים"

D. Büchner, "Some reflections on Writing a Commentary on the Septuagint of Leviticus", in: Robert and J.V. Hiebert (eds.), *Translation is Required: The Septuagint – Retrospect and Project* [SCS 56], SBL, Atlanta 2010. pp. 107-117

ברנטון, **תרגום לאנגלית**

L.C. Lee Brenton, *The Septuagint Version of the Old Testament, translation into English*, London 1944

דוניז, **דברים**

M. Harl et al. (eds.), *La Bible d'Alexandrie: Traduction du texte grec de la Septante introduction et notes*, Vol. V: *Le Deuteronomie*, par C. Dogniez et M. Harl, Paris 1992

הארלה ופראלון, **ויקרא**

M. Harl et al. (eds.), *La Bible d'Alexandrie: Traduction du texte grec de la Septante introduction et notes*, Vol. III: *Le Lévitique*, par P. Harlé et D. Pralon, Paris 1988

ראו: צפור, "על הארלה ופראלון"

וולטרס, הטקסט

P. Walters, *The Text of the Septuagint: Its Corruptions and their Emendation*, Cambridge 1973

ויברס, הערות לדברים

J.W. Wevers, *Notes on the Greek Text of Deuteronomy*, Atlanta 1997

ויברס, הערות לויקרא

J.W. Wevers, *Notes on the Greek Text of Leviticus*, Atlanta 1997

ראו: צפור, "על ויברס לויקרא"

טוב, השימוש בשבעים

E. Tov, *The Text-critical Use of the Septuagint in Biblical Research*², Jerusalem 1997

יוס', קדמוניות (מהד' שליט)

יוסף בן מתתיהו [פלביוס יוספוס], **קדמוניות היהודים**, תרגם מיוונית וצירף מבוא, הערות וביאורים... א' שליט, כךך ראשון, ירושלים - תל אביב תש"ד

יוס' (מהדורת Loeb)

Josephus (with an English Translation by H. St. J. Thackeray), *Jewish Antiquities*, Books I-IV, Loeb Classics, London and Cambridge MA 1961

מהדורת גטינגן

J.W. Wevers (ed., adiuante U. Quast), *Septuaginta, Vetus Testamentum graecum auctoritate academiae scientiarum gottingensis editum*, II,2, 2, *Leviticus*, Göttingen, 1986; III, *Deuteronomium*. Göttingen, 1977

מילגרם, ויקרא

J. Milgrom, *Leviticus. A New Translation with Introduction and Commentary*, I-III [Anchor Bible], New York 1993

פיטרסמה ורייט, תרגום לאנגלית

A. Pietersma and B.G. Wright (eds.), *A New English Translation of the Septuagint and the Other Greek Translations Traditionally Included Under That Title*, New York and Oxford 2007 (Leuitikon: ed. D.L. Büchner, pp. 82-106)

פילון, על החוקים לפרטיהם

סוזאן דניאל-נטף (עורכת), **פילון האלכסנדרוני: כתבים**, חלק שלישי, ירושלים תש"ם

צפור, השבעים לבראשית

מ' צפור, **תרגום השבעים לספר בראשית**, ירושלים תשס"ג

צפור, "חוקי הכהנים"

מ' צפור, "תרגום השבעים לחוקי הכהנים (ויקרא כא-כב)", **מחקרי מורשתנו** א (תשנ"ט), עמ' 95-121

צפור, "מבוא"

מ' צפור, "תרגום השבעים לספר ויקרא - דברי מבוא", **מחקרי גבעה** 3 (תשע"ב-ע"ג), עמ' 13-23

צפור, "על הארלה ופראלון"

M.A. Zapor, "Notes sur les chapitres XIX-XXI du Lévitique dans la Bible d'Alexandrie", *EphTheolLov* 57 (1991), pp. 328–337

צפור, "על ויברס לויקרא"

M.A. Zapor, "The Greek Version of Leviticus", *Biblica* 79 (1998), 551-562

צפור, "על קארל"

מ' צפור, "[על] 'תרגום השבעים לתורה' (תרגום עברי מאת צבי קארל)", **קרית ספר** נה (תש"ם), עמ' 168-174

פשיטתא

מ' צפור, **תרגום הפשיטתא לספר ויקרא עם ביאור**, סימור: ירושלים תשס"ג

צפור, "קדושים"

מ' צפור, "עם באהלי יפת: סדרת 'קדושים' על פי תרגום השבעים", **ספר הזיכרון ליהודה קומלוש, עיוני מקרא ופרשנות** ו (תשס"ב), עמ' 281-308

צפור, "תה"ש, ויקרא"

M.A. Zapor, "Septuagint, Leviticus", in: *Textual History of Bible* 2.4.1.3, Brill 2016, pp. 142-144

קארל, **תרגום השבעים**

צ' קארל, **תרגום השבעים לתורה**, ירושלים תשל"ט

ראו: צפור, "על קארל"

תומסון ומוזס, תרגום לאנגלית

C. Thomson & C.A. Muses, *The Septuagint Bible* (2nd edition), Indian Hills 1960

BH

R. Kittel – P. Kahle, *Biblia Hebraica*⁷. Stuttgart 1951

BHS

K. Elliger and W. Rudolph, *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, Stuttgart 1967

כלי עזר לשימוש ב-*BHS* (וידאו): <<https://www.youtube.com/watch?v=YNT1ouWSYg>>